

УДК 336.27(497.1)"1980"
94:339.72.053.2(497.1)"197/198"
339.56(497.1)"1980"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.1.sel.225-254>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 18. 6. 2023.

Прихваћен/Accepted: 26. 3. 2024.

Слободан СЕЛИНИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд
slobodanselinic@gmail.com

Западни кредити Југославији 1980. године: На путу без повратка*

Апстракт: Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година 20. века спољни дуг је био један од најважнијих елемената кризе која је захватила Југославију. У раду су описани основни узроци високог дуга, суочавање власти са тим проблемом и акција којом је СФРЈ на државном нивоу, како би очувала спољну ликвидност, обезбедила нове кредите код водећих западних држава, ММФ-а и Кувајта 1980. године.

Кључне речи: Југославија, спољни дуг, кредити, САД, Француска, СР Немачка, Велика Британија, Међународни монетарни фонд, Кувајт

У другој половини седамдесетих и почетком осамдесетих година двадесетог века југословенска држава се суочавала са више изазова и проблема који су прерастали у кризу система. Већина њих су биле вишегодишње појаве – национално питање, међунационални односи, политички сукоби републичких и покрајинских руководстава, неодржив положај Србије према Уставу из 1974, економски проблеми, нефункционисање система самоуправљања и други. Међутим, на површину је све више излазило питање које ранијих година и деценија није потресало државу – спољни дуг.¹

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

1 Из литературе о наведеним процесима издвајамо: Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, III, *Србија у Југославији*, (Нови Сад: Српска академија наука и уметности – огранак у Новом Саду, „Беседа“, издавачка установа православне епархије Бачке и

Нови елемент југословенске кризе: спољни дуг

Спољни дуг је крајем седамдесетих нарастао до те мере да је угрожавао спољну ликвидност државе. Најважнији узроци били су галопирајући раст задуживања у иностранству у другој половини седамдесетих, раст цене нафте и камата за кредите у свету, неповољан однос југословенског извоза и увоза и др. Глобални чиниоци су били важан фактор, па тако Југославија није била једина земља у дужничкој кризи – укупни међународни дугови су расли до незапамћених 500 милијарди долара, док су само земље у развоју дуговале 300 милијарди.² Раст цена нафте осетно је утицао на југословенски трговински дефицит. Пре првог скока цена нафте, од 1970. до 1973, дефицит трговинског биланса³ годишње је у просеку износио милијарду и 264 милиона долара; наредних година био је на нивоу од око три и по милијарде, да би се после новог скока цена нафте просечни годишњи трговински дефицит у периоду 1979–1981. попео на пет милијарди и 876 милиона долара. Југославија је 1980. године, за мање количине нафте него 1979, платила око милијарду долара више.⁴ Са друге стране, југословенски систем установљен Уставом из 1974. погодовао

Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, 2011); Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, (Београд: Nolit, 1988); Коста Николић, *Једна изгубљена историја – Србија у 20. веку*, (Београд: Службеник гласник, 2017); Mile Bjelajac, „Proizvođenje novih nacija, novih manjina i teritorijalna pitanja (Koncept konkurentске државе на тлу Србије)“, *The Shared History. Nations, States and Diasporas of the Former Yugoslavia (Nacije, државе и дијаспора на простору бивше Југославије)*, ur. Darko Gavrilović, (Sremska Kamenica: Institute for Historical Justice and Reconciliation, Fakultet за европске правно-političke studije, 2010), 121–142; Слободан Бјелица, *Спорови око аутономије Војводине*, Књ. 2, 1974–1988, (Београд: Службени гласник, 2021); Петар Ристановић, *Косовско питање 1974–1989*, (Нови Сад: Прометеј; Београд: Информатика, 2019); Dejan Jović, *Jugoslavija – држава која је odumrla. Uspori, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)*, (Zagreb: Prometej; Beograd: Samizdat B92, 2003); Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тита до Милошевића*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2019).

- 2 Државни архив Србије (ДАС), Ђ2, ЦК СКС, кутија 303, 1980. година, материјали са 9. седнице ЦК СКС, одржане 3. јула 1980. године.
- 3 Трговински биланс је „систематски преглед извоза и увоза робе једне земље са иностранством током једне године“, при чему се под робом подразумева материјално добро. Dragutin Marsenić, *Ekonomika Jugoslavije*, (Beograd: Ekonomika, 1990), 293.
- 4 Архив Југославије (АЈ), фонд 507, Савез комуниста Југославије (СКЈ), Председништво ЦК СКЈ, III/336, 115. седница, 9. 2. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке; АЈ, фонд 750, Интересна заједница Југославије за економске односе са иностранством, ф. 109, 1979, 05, 19. седница, 17. 7. 1979. (овај документ нам је љубазно уступио др Милан Игрутиновић, па му се искрено захваљујемо); Marsenić, *Ekonomika Jugoslavije*, 301.

је порасту задуживања.⁵ Устав из 1974. поставио је политичке основе за нестанак државе, Закон о удруженом раду уситнио је привредне организације и разбио привредне токове, Девизни закон је поделио земљу на осам девизних делова, а напуштање усклађивања друштвених планова република и покрајина додатно је ослабило економско заједништво.⁶

У данима када се Југославија привикавала на живот без Тита, показатеља економске кризе било је много. Сви видови потрошње су расли (општа, заједничка, инвестициона). Инвестициона политика је била неконтролисана, нерационална и нереална, претворивши се на крају у „инвестициоманију“, јер су политичке амбиције, у одсуству оствареног дохотка, покриване примарном емисијом и страним кредитима. Таква политика деловала је инфлаторно: цене су расле, инфлација је измицала контроли, док је јединствено југословенско тржиште пуцало. Републичке, покрајинске и локалне привреде затварале су се у административне границе и постајале аутархичне. Привреда је била зависна од увоза, а постојали су озбиљни проблеми у снабдевању становништва основним намирницама и привреде сировинама и репроматеријалом. Услед несташнице појединих артикала настала је „потрошачка грозница“, што је допринело развоју „црне берзе“.⁷

Домаћи извори и извозни приходи нису били довољни да покрију стопу инвестиција. У тим условима је „увоз иностраног капитала постао неопходан допунски извор акумулације домаће привреде“, јер су инвестиционе амбиције далеко превазилазиле „акумулативне способности у условима када је на пораст животног стандарда стављен висок нагласак“.⁸

У теорији је било предвиђено да економска сарадња са иностранством не сме обезвредити домаћу валуту и угрозити ликвидност у платном промету са иностранством.⁹ Међутим, у пракси се крајем седамдесетих година десило управо супротно. Бројни показатељи су указивали да је спољни дуг постао озбиљан проблем. Покривеност увоза извозом не-

5 Milka Planinc, *Čisti računi željezne lady. Sjećanja*, priredio i uvodnu studiju napisao Tvrtko Jakovina, (Zagreb: Profil, 2011), 44.

6 Branko Horvat, *Jugoslovenska privreda 1965–1983, prijedlozi i rješenja*, (Ljubljana, Zagreb: Cankarjeva založba, 1984), II/205–216.

7 ДАС, Г-274, Председништво СР Србије, 1985, 25–400, док. 30–765/85; АЈ, СКЈ, ЦК СКЈ, II/57, 13. седница, 29. 9. 1980, Информација; Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla*, 220, 221.

8 Milorad Unković, „Zaduživanje Jugoslavije u inostranstvu: potrebe i mogućnosti“, *Međunarodni problemi* 1/1975, 115, 116.

9 Oskar Kovač, „Neki elementi dugoročne politike ekonomskih odnosa Jugoslavije s inostranstvom“, *Međunarodni problemi* 1/1975, 107.

прекидно је падала, са 73,8% у првој половини шездесетих на свега 48,5% 1979. године. Вредност трговинског дефицита у првој половини шездесетих износила је око 35% робног извоза, а 1979. чак 106,3%.¹⁰

Иако је обим задуживања у иностранству био утврђиван годишњим пројекцијама платног и девизног биланса, којим је одређиван ниво кредита за сваку републику и покрајину, задуживање је било веће од планираног, јер су неки делови земље прекорачивали своје квоте. Уместо планираних 4,7 милијарди долара дефицита платног биланса током 1976–1980, он је достигао 7,4 милијарди.¹¹

Федерација и скоро све републике и покрајине су 1979. и 1980. године пробиле утврђене платно-билансне позиције. За те две године, прекорачење је у односу на пројектовани биланс износило укупно милијарду и 304 милиона долара. Своју билансну позицију највише је пробила Хрватска, прекорачивши је за 789 милиона долара. Следили су Словенија са 289, САП Војводина са 254 и Македонија са 149 милиона долара. Овакво понашање стварало је притисак на девизне резерве и водило нагло повећању краткорочног задуживања у иностранству.¹²

Основна карактеристика робне размене Југославије са светом био је велики дефицит у односима са развијеним земљама Запада, који је од 1976. до 1981. премашио 24 милијарде долара. Извоз на Запад био је у континуираном паду, док је увоз остајао на високом нивоу. Голики дефицит указивао је и на оријентацију неких радних организација да увоз са Запада обављају посредством долара и кредита, а извоз на Исток путем клиринга, што је за девизни биланс Југославије представљало велику опасност. Дефицит је само делимично (око 35%) покриван „неробним“ девизним приливом (туризам, саобраћај и друге услуге). Око 32% дефицита покривано је дознакама радника, а преостала трећина узимањем великих финансијских и других кредита на Западу.¹³

10 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/281, 67. седница Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ, 4. 6. 1980, Неауторизоване магнетофонске белешке.

11 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/258, 7. 11. 1979, Заједничка седница Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ, Државна тајна, Стр. пов. 740/79, Уводно излагање.

12 АЈ, СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Државна тајна, Информација о проблемима спољне ликвидности са предлозима мера.

13 АЈ, СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Строго поверљиво, Информација о регионалној усмерености југословенског извоза и увоза у периоду од 1970. до 1981. године.

Рекордно висок дефицит текућег платног биланса од 3,7 милијарде долара, далеко изнад планиране 2,6 милијарде, забележен је 1979. године. Притом је исте године дефицит трговинског биланса достигао 7,2 милијарде долара. У бројним дискусијама у партијском и државном врху каснијих година истицано је како је то морао бити последњи тренутак за паљење свих аларма, до чега није дошло.¹⁴

Током прве четири године планског периода (1976–1980), узето је пет милијарди долара финансијских кредита, што је било за 2,3 милијарде више од износа предвиђеног за цео петогодишњи период. Највећи део тих кредита конвертован је у динаре, чиме је додатно подстицана инфлација.¹⁵

Из југословенских докумената се може закључити да је 1980. спољни дуг земље износио око 19 милијарди долара. Посебан проблем била је висина камата, јер су каматне стопе 1980. и 1981. достигале 20%. Половина југословенског дуга била је оптерећена тим каматама, због чега су оне премашивале укупан девизни прилив земље од туризма. Током 1980. године, само за камате је плаћено милијарду долара.¹⁶

Задуженост Југославије почела је да добија озбиљније размере од шездесетих година, да би кулминирала у другој половини седамдесетих. Према подацима Милорада Унковића, од 1947. до 1960. држава је користила 1,738 милијарди долара иностраног капитала, а од 1961. до 1973. године 3,4 милијарде долара дугорочног и средњорочног капитала. Најважнија структурна промена у задужености настала после 1960, а посебно после 1965. године, била је померање од дугорочних државних кредита на средњорочне робне кредите страних испоручилаца робе и краткорочне банкарске кредите, чији су услови у погледу намене, камата, почека и рока отплате били неповољни.¹⁷

14 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 7. седница, 7. 9. 1982, Информација о актуелним проблемима спољне ликвидности Југославије; Marsenić, *Ekonomika Jugoslavije*, 301.

15 АЈ, СКЈ, ЦК СКЈ, II/57, 13. седница, 29. 9. 1980, Строго поверљиво, Информација о задужености Југославије према иностранству.

16 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Државна тајна, Информација о проблемима спољне ликвидности са предлозима мера.

17 Milorad Unković, „Zaduživanje Jugoslavije u inostranstvu: potrebe i mogućnosti“, *Međunarodni problemi* 1/1975, 118, 119.

Од 1970. до 1974. године, инострани дуг је у просеку растао 527 милиона долара годишње, а од 1975. до 1979. милијарду и 720 милиона долара на годишњем нивоу, дакле, три пута више.¹⁸ Дугови западним земљама (у првом реду САД, СР Немачка, Велика Британија, Француска) повећани су са 2,1 милијарде долара 1970. године на 5,89 милијарди 1975. и 18,9 милијарди крајем јуна 1981.¹⁹

Спољни дуг Југославије²⁰

Година	Дуг у милијардама долара
1965.	1,243
1970.	2,350
1975.	6,584
1976.	7,932
1977.	9,540
1978.	11,833
1979.	14,952
1980.	18,869
1981.	21,095

Тешкоће у финансирању високог дефицита платног биланса у 1979, низак степен ликвидности земље у међународним плаћањима, депресија динара од око 43% у 1980. години, као и неизвесност да се једном продате девизе могу поново купити, довели су у фебруару 1980. до престанка рада јединственог девизног тржишта у Југославији. Несметано функционисање девизног тржишта замењено је интервенцијама НБЈ за потребе Федерације и продајом девиза пословним банкама, у

18 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/336, 115. седница, 9. 2. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке.

19 АЈ, СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Строго поверљиво, Информација о регионалној усмерености југословенског извоза и увоза у периоду од 1970. до 1981. године.

20 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 15. седница, 9. 11. 1982, Строго поверљиво, 3/97, Спољни дугови Југославије, проблеми отплата и могућности нових задужења.

циљу очувања спољне ликвидности. Токови девизне циркулације сведени су у веома уске оквире у виду привремених позајмица са кратким роковима враћања. То је нарушавало политику јединственог курса динара формирањем мноштва тржишта девизама са веома различитим курсевима, по правилу, вишим од званичног. Девизни токови су постали неlegalни. У пракси је легализовано плаћање у девизама између организација удруженог рада, па су девизе истиснуле динар из платног промета.²¹

Одговор политичког врха државе на кризу

Поставши крајем седамдесетих година свесне проблема спољног дуга, југословенске власти су усвајале партијске и државне закључке и спроводиле мере које су давале само делимичне резултате.

На заједничкој седници Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ, 7. новембра 1979, председник СИБ-а Веселин Ђурановић је саопштио да је задуженост земље „достигла алармантан ниво“, да је питање платног биланса било „кључни проблем земље [...] битан ограничавајући фактор даљег развоја“ и „индикатор значајног погоршања наше позиције у међународним економским односима, са могућим и политичким импликацијама“.²²

Као резултат расправе у Председништву ЦКЈ СКЈ, одржане 7. и 20. новембра 1979, усвојени су закључци тог тела о остваривању економске политике који су представљали темељна начела економске политике наредних година (тзв. политика економске стабилизације) и полазиште свих будућих расправа и опредељења: „одрицања у инвестицијама, општој, заједничкој и личној потрошњи, у увозу“, подизање продуктивности, смањење увозне зависности привреде, усклађивање увоза са платнобилансним могућностима, заустављање даљег раста задужености земље и очување неопходних девизних резерви за осигурање спољне ликвидно-

21 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/307, 7. 4. 1981, Информација о реализацији економских односа са иностранством у 1980. години и оцена за 1981. годину; АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/333, 12. 1. 1982, Државна тајна, Информација о неким значајним проблемима спољне ликвидности крајем 1981. године и почетком 1982. године.

22 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/258, 7. 11. 1979, Заједничка седница Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ, Државна тајна, Стр. пов. 740/79, Уводно излагање.

сти. Извоз је назван „општедруштвеним приоритетом“, па је мерама економске политике требало јачати економски интерес привреде за извоз.²³

Наредних година ће партијски врх много пута расправљати о истим темама, потврђивати иста начела и исто толико пута констатовати да се она не остварују. Током 1980. југословенски политичари су у више наврата покушавали да реторички удахну живот „политици економске стабилизације“ и закључцима Председништва ЦК СКЈ из новембра 1979. Бројни проблеми су јасно идентификовани у салама у којима су се састајала партијска и државна тела, али нису отклањани у стварном животу. Већ 3. априла 1980. на проширеној седници Председништва ЦК СКЈ, указано је да је економска ситуација била „најслабија тачка укупне политичке ситуације у земљи“. За најакутније проблеме означени су нереална потрошња, посебно инвестициона, економски односи са иностранством, цене и кредитно-монетарни систем. Указано је да ће се негативне последице осетити у повећању трговинског и платног дефицита са иностранством. Том приликом је закључено да је задуженост, посебно према конвертибилном подручју, „достигла горњу критичку тачку“, те да су девизне резерве „веома смањене“. Партијски врх је био јасан: „Постајемо неликвидни у међународним плаћањима, што може имати далекосежне неповољне последице, не само за економски положај, већ и на политички углед земље у међународним односима“.²⁴

Председник СИБ-а Веселин Ђурановић је на заједничкој седници Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ, одржаној 4. јуна 1980, говорио о „изузетно неповољном стању спољне ликвидности Југославије“, због кога су банке осуђене на узимање краткорочних кредита, док је способност текућих плаћања земље, посебно за увоз нафте, сировина и репроматеријала, доведена у питање. Детаљно је говорио и о смањивању девизних резерви као последици таквог стања (резерве су од 1. јануара до 21. маја 1980. смањене за око 555 милиона долара, чиме су пале на мање од милијарду и по долара). Убеђивао је југословенски врх у неопходност девалвације динара и смањивања потрошње. Упозорио је да држава више није имала маневарског простора за неуспеле економске поте-

23 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/260, 20. 11. 1979, Заједничка седница Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ, Закључци.

24 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/276, 55. проширена седница, 3. 4. 1980, Информација.

зе попут недоследно спроведене реформе из средине шездесетих, када је постојао „вентил“ у виду одласка милион људи на рад у иностранство.²⁵

Политичке прокламације су 1980. биле праћене и мерама економске политике СИБ-а које су давале ограничене ефекте. Позитивних резултата је било, али не и суштинског заокрета. Држава је посегла за девалвацијом националне валуте. Радило се о прворазредној политичкој одлуци, за коју је била неопходна сагласност Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ. Сагласност је коначно добијена на заједничкој седници два председништва, 4. јуна 1980, само месец пошто је преминуо Јосип Броз, противник те мере.²⁶ СИБ је очекивао да ће девалвацијом динара повећати извоз, неробни девизни приход, прилив од дознака, а смањити увоз и износ који ће грађани подићи са девизних рачуна. Савезна власт се надала да ће ти ефекти бити довољни да се дефицит платног биланса у 1980. задржи у планираним границама од 2 милијарде долара. Међутим, чак и у том случају, Југославији је 1980. било неопходно да добије 4,5 милијарде долара из иностранства, од чега би финансијски кредити били бар 2,5 милијарде.²⁷ Динар је 1980. просечно депресирао према основним конвертибилним валутама за око 43%. Уз остале мере, то је повећало извоз у другом делу године, али је инфлација до краја године скоро сасвим потрла ефекте девалвације. Крајем 1980. ограничен је увоз опреме и робе широке потрошње, као и оних производа за репродукцију које је било могуће обезбедити из домаћих извора. У односу на 1979, увоз је реално смањен за 10,5%, а извоз повећан за 11%. Покривеност увоза извозом је у односу на претходну годину повећана са 48% на 60%. Током 1980. забележен је дефицит трговинског биланса од 2,3 милијарде долара, што је било осетно мање него 1979. године (3,7 милијарде), али за пола милијарде више него што је било пројектовано. Приходи од туризма (1,1 милијарда долара) били су 1980. већи за 40% него 1979, а приходи од саобраћајних услуга (1,67 милијарда долара) за 27,4%. Те године је на девизним рачунима грађана било 7,8 милијарди долара, тј. 1,3 милијарде више него претходне.²⁸

25 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/281, 67. седница Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ, 4. 6. 1980, Неауторизоване магнетофонске белешке.

26 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/281, 67. заједничка седница Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ, 4. 6. 1980, државна тајна, Записник.

27 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/281, 67. заједничка седница Председништва ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ, 4. 6. 1980, државна тајна, Информација о даљим мерама.

28 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/307, 7. 4. 1981, Информација о реализацији економских односа са иностранством у 1980. години и оцена за 1981. годину.

Ново задуживање 1980. године

И поред предузетих мера на смањењу девизног одлива и повећању прилива, током 1980. године је било немогуће обезбедити спољну ликвидност без великог задуживања у свету. Југословенски врх је у пролеће 1980, суочен са енормним платним дефицитом, решио да финансијски пожар гаси узимањем нових кредита.²⁹

Услед криза на међународном тржишту капитала и сопствене неликвидности, југословенски банкарски сектор је све теже долазио до кредита ван земље. У таквим условима, Југославија је у пролеће 1980. кренула у потрагу за кредитима на државном нивоу. Да се не би урушавао углед земље, југословенска власт је настојала да избегне узимање државних кредита, већ је покушавала да кредите подигне НБЈ од страних пословних банака, а уз подршку западних влада. Тим средствима требало је ублажити ефекте платнобилансног дефицита и подржати програм стабилизације. Југословенске власти су дипломатску акцију усмериле ка низу западних држава и Кувајту, али су пристале и на задуживање код ММФ-а, што је био својеврсни услов да добију подршку влада западних земаља.

Југославија је била члан ММФ-а од његовог оснивања, 1944. године, и све до почетка осамдесетих није имала значајније проблеме у отплаћивању узетих средстава. До краја 1981. користила је 2,2 милијарде долара средстава Фонда. Динамика коришћења јасно је указивала на кретање југословенског платног дефицита. До краја 1971. користила је свега 367 милиона, од 1974. до краја 1980. године 1,2 милијарде, а само током 1981. око 653 милиона долара. Услов да ММФ одобри средства некој земљи био је усаглашеност њеног финансијског програма са циљевима Фонда. За сваку државу било је веома важно да Фонд прихвати њен стабилизациони програм, јер су тиме стварани услови за несметано задуживање код комерцијалних банака на тржишту капитала, с обзиром да је позитиван став ММФ-а охрабривао банке да позајме средства одређеној држави.³⁰

29 АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/333, 12. 1. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке; АЈ, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/307, 7. 4. 1981, Информација о реализацији економских односа са иностранством у 1980. години и оцена за 1981. годину.

30 АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, 116, 107. седница, 11. 1. 1982, Државна тајна, НБЈ, Информација о проблемима насталим у разговору са мисијом ММФ-а.

Све до 1980. Југославија је користила средства ММФ-а уз блаже услове. У јуну 1980. је, у оквиру шире акције за обезбеђивање средстава за финансирање дефицита текућег биланса, отплату доспелих дугова и повећање девизних резерви, *стендбај* аранжманом³¹ са Фондом предвиђено да Југославија користи 440 милиона долара у двогодишњем периоду. Програм аранжмана се заснивао на циљевима југословенске економске политике и стабилизационог програма и није садржао никакве посебне обавезе, осим испуњавања циљева из стабилизационог програма. Био је то тренутак када је Југославија почела да улази у све чвршћи загрљај са том институцијом. Одсуство унутрашњих реформи и неиспуњавање финансијских обавеза према страним повериоцима чиниће временом тај загрљај све снажнијим.

ССИП је 8. априла 1980. обавестио гувернера Ксенте Богоева да држава због покрића платнобилансног дефицита не треба *a priori* да одбије могућност повлачења средстава од ММФ-а, уколико услови за њихово коришћење не одступају од циљева економске политике, тим пре, што платнобилансна ситуација „већ има одређени негативни ефекат у међународним финансијским круговима који долазе до изражаја кроз извесну уздржљивост од стране иностраних банака према југословенским зајмотражиоцима“.³² Одбор извршних директора ММФ-а је 6. јуна 1980. прихватио југословенски захтев да користи средства Фонда у износу од око 440 милиона долара. У дискусији је учествовао велики број извршних директора који су се једногласно изјаснили у прилог југословенског захтева, позитивно оценивши девалвацију динара. Поздравили су то што је програм који је подржан *стендбај* аранжманом био стабилизациони програм Југославије, а не Фонда. Средства су одобрена за период од 6. јуна 1980. до 31. децембра 1981.³³ Сутрадан је одлуку подржао и Борд ММФ-а. Од 21 члана, дискутовало је њих 13 и сви су дали подршку програму стабилизације. Међутим, четворица дискутаната исказали су и одређену уздржаност поводом неколико питања: да ли негативна камата подсти-

31 *Stand by* аранжман је представљао кредитну линију код Фонда за одређени период, а коришћење средстава обављано је у фазама и било је условљено остваривањем постављених циљева у кључним елементима финансијског програма који је земља-чланица добијала уз сагласност Фонда. АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, 116, 107. седница, 11. 1. 1982, Државна тајна, НБЈ, Информација о проблемима насталим у разговору са мисијом ММФ-а.

32 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), Политичка архива (ПА), 1980, ОУН, фасцикла 196, досије 1, 420850.

33 ДАМСПРС, ПА, 1980, ОУН, ф. 196, д. 1, 433225.

че претерану потрошњу, а дестимулише штедњу у условима инфлације од 20%; какви су ефекти везивања увоза за извоз и какви су изгледи да се на тржишту капитала обезбеде додатна средства. Тада исказана појединачна уздржаност поводом југословенске политике каматних стопа, нижих од инфлације, претвориће се наредних година у општи и систематски притисак на Југославију да каматне стопе усклади са инфлацијом.³⁴

Осим од ММФ-а, коме се морала обратити, јер је то био услов западних земаља да је финансијски подрже, Југославија је у пролеће 1980. тражила нове кредите и од Запада и Кувајта. Ова државна акција није обухватила несврстане земље, а југословенске анализе настале неколико година касније показале су да те државе нису имале девизе на које би СФРЈ могла да рачуна у очувању своје ликвидности. На западу су одабране развијене земље, за које је оцењено да је Југославија са њима имала добре политичке односе и развијену економску сарадњу (САД, СР Немачка, Велика Британија, Италија, Аустрија, Француска). СФРЈ је сматрала да су те земље биле у обавези да јој кредитима помогну како би се изборила са тешкоћама насталим делом и због дефицита у размени са њима, што им је дипломатским путем предочавала. Југославија је своју акцију представила као део напора да уз помоћ стране финансијске подршке оствари свој стабилизациони програм, с тим да кредити добијени у 1980. години буду прва од три трогодишње транше. Дакле, истим државама би се обратила и у наредне две године. Југословени су као разлоге за узимање кредита наводили проблеме изазване платним дефицитом, скоком цена нафте, земљотресом у Црној Гори и последицама две узастопне неповољне жетве. Од западних влада је тражено да политичким притиском утичу на банке како би одобриле кредите НБЈ, јер су у СФРЈ били свесни да су комерцијалне банке већ постале уздржане према њеном кредитирању. Југословенска тактика је била да кредите на Западу добије билатерално, а не од блока држава. Супротно југословенској жељи, западне државе су наступале синхронизовано, уз међусобне консултације са ММФ-ом. Осим што је избегла да учествује у тим мултилатералним састанцима, Југославија је успела да билатералне аранжмане оствари са Француском (150 милиона долара), Италијом (тек у фебруару 1981. закључен је кредит од 300 милијарди лира, по 150 милијарди у две године), Аустријом (100 мили-

34 ДАМСПРС, ПА, 1980, ОУН, ф. 196, д. 1, 433904.

она долара) и СР Немачком (500 милиона марака финансијског кредита и 600 милиона марака „Хермес“ кредита, осигураног гаранцијом немачке владе за увоз репроматеријала), али не и са САД-ом и Британијом, са којима је морала да пристане на синдицирани кредит банака више држава вредан 400 милиона долара (САД 177, Британија 125, Канада 42,5, Јапан 31,5 и од других банака 24 милиона). Ипак, иако је већ те године однос западних држава према кредитирању Југославије био у великој мери синхронизован и међузависан, то је тек био увод у њихово потпуно постављање према СФРЈ у форми једног блока, што ће наредних година бити још израженије.³⁵

За подршку платном билансу у периоду 1980–1982, од Француске је затражен кредит од 600 милиона долара, односно, 200 милиона годишње. Овај кредит, који би француске банке издале НБЈ, требало је да буде искоришћен за увоз сировина и репроматеријала. Јула 1980. у Паризу, саговорници савезног секретара за финансије Петра Костића на тему овог кредита били су француски министар за економију и финансије Рене Монори (René Monory) и министар спољне трговине Жан-Франсоа Дењо (Jean-François Deniau). Костић је уверавао да је стабилизациони програм био основ економске политике, а уклањање платнобилансних тешкоћа у функцији стабилизације, због чега су кредити западних земаља били неопходни за одржавање спољне ликвидности и девизних резерви. Монори је ставио у изглед прихватање југословенског захтева, али само за 1980, док би се о кредиту за наредне две године одлучивало sukcesивно. Француска је инсистирала на мултилатералним консултацијама са другим земљама Запада од којих је Југославија тражила помоћ, али је због противљења СФРЈ одустала од идеје да и Југославија учествује у њима, већ је са другим земљама наставила „дискретне консултације“. У Паризу су се 15. септембра састали представници Француске, Британије, САД-а, Јапана, СР Немачке, Швајцарске, Аустрије, Италије и ММФ-а. Представник ММФ-а је изнео анализу југословенског програма стабилизације и решавања дефицита платног биланса. Након што је оцена ММФ-а прихваћена, закључено је да југословенском захтеву треба изаћи у сусрет, али је изнет и низ питања на које ММФ није имао одговор. Наиме, западне земље је интересовало какви су били југословенски економски односи са СССР-ом и обим учешћа СССР-а у програму стабилизације; да ли се Југославија обратила и СССР-у за кредит; колико је било

35 ДАМСПРС, ПА 1981, Југославија, ф. 141, д. 7, 48268; ПА, 1980, Италија, ф. 63, д. 22, 46527.

учешће држава произвођача и извозника нафте у кредитирању југословенског платног дефицита, с обзиром на добре политичке односе са многима од њих, првенствено Ираком, Кувајтом и Либијом. Питање југословенског кредита у Француској није померено са мртве тачке ни на јесен, када седам француских банака није постигло консензус о одобрењу кредита Југославији, уз изговор да су њихова средства већ била лимитирана у додељивању дугорочних и краткорочних кредита југословенским организацијама удруженог рада. Банке су затражиле гаранцију француске владе, али је нису добиле. Уместо очекиваног кредита, председник административног савета Француско-југословенске банке у Паризу Жан-Мари Толер (Jean-Marie Tauler) је 4. новембра помоћнику савезног секретара за спољну трговину Винку Миру нудио сарадњу у областима које су биле профитабилне за Француску: на пољу енергије, у домену истраживања угља и нафте, „истичући да је познато да Југославија има изворе и једне и друге енергије и да то треба искористити“. Поменуо је сарадњу на истраживању подморја и заједничкој производњи опреме за експлоатацију нафте и плина. Нудио је да француске фирме раде на истраживању нафте у СФРЈ. Француска је већ била проценила да ће Југославији за тај посао бити потребне бар три нафтне платформе, па их је понудила на лизинг. Постизању билатералног договора о кредиту допринели су преговори представника НБЈ са представницима три француске банке (Société Générale, Banque Nationale de Paris и Banque de Paris et des Pays-Bas), одржани од 12. до 14. новембра 1980. у Паризу. Југословенска делегација се опет позивала на стабилизациони програм и чврсто опредељење да се он спроведе, те чињеницу да ће се средства из кредита користити за плаћање у Француској и да ће кредит, самим тим, бити користан и за Француску, јер ће обезбедити коришћење њене технологије и робе у Југославији. Французи су тада пристали да дају кредит, па су 15. децембра 1980. у Паризу потписана три уговора о кредиту од 150 милиона долара који су француске банке издале Народној банци Југославије.³⁶

Већ у пролеће 1980. југословенске банке нису успевале да продру на америчко финансијско тржиште. Амбасадор САД-а Лоренс Иглбергер (Lawrence Eagleburger) је у ССИП-у 1. априла 1980. поменуо „опрезнији став“ америчких банака у односу на Југославију, изазван забринутошћу за економску ситуацију у свету „која је врло сложена“, али и економску ситуацију у САД-у и СФРЈ. Амбасадор је, ипак, сматрао да такво стање

36 ДАМСПРС, ПА, 1980, Француска, ф. 41, д. 14, Француска – Југославија: државни дугови и зајмови.

није било забрињавајуће и да ће став америчких банака највише зависити од тога какве ће резултате имати југословенска привреда у 1980. години: поправљање у односу на 1979. би подигло поверење у Југославију, али је упозорио да у случају њеног погоршања „може доћи до проблема“. Оценио је и да је „нервоза западноевропских банака у односу на СФРЈ знатно већа него америчких банака“ и да је он лично био у контакту са извршним директором Chase Manhattan банке Дејвидом Рокфелером (David Rockefeller), „који са доста оптимизма гледа на економску ситуацију у Југославији и који је вољан да помогне у превазилажењу опреза финансијских кругова у САД“.³⁷

Југославија је убрзо после тога почела да испитује терен за добијање финансијске помоћи у САД-у, током лета се прешло на озбиљније преговоре, да би посао био закључен тек у другој половини децембра. У том послу важне улоге имали су Иглбергер, Рокфелер и југословенски амбасадор у САД-у Будимир Лончар, који је био у добрим односима са Иглбергером.³⁸

Већ 14. априла ССИП је најавио југословенској амбасади у Вашингтону да ће се Југославија убрзо обратити САД-у, СР Немачкој и другим земљама за кредите.³⁹ Амбасадор Лончар је у априлу почео да америчким државним и банкарским круговима наговештава југословенску потребу за финансијским средствима. Најпре је државном секретару за финансије, Вилијаму Милеру (William Miller), пренео жељу СФРЈ да америчка влада подржи већи извоз из Југославије у САД и веће улагање америчког капитала у земљу. Том приликом је образложио стабилизационе мере и намеру југословенске владе да те године користи додатна страна финансијска средства, изразивши очекивање да ће добити америчку подршку за то и апострофирајући разговоре са ММФ-ом о стендбај аранжману. Милер је дао подршку југословенским захтевима, укључујући и онај код ММФ-а, нагласивши да је највећи проблем САД-а била инфлација изазвана ценама нафте, па је у том контексту говорио о антиинфлационим мерама своје владе, политици уштеда, рестриктивној монетарној политици и смањењу буџетске потрошње.⁴⁰ Ставовe, сличне онима које је изнео Милеру, Лончар је у априлу 1980. износио и Рокфелеру. Обаве-

37 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 33, 419067.

38 Tvrtko Jakovina, *Budimir Lončar. Od Preka do vrha svijeta*, (Beograd: Službeni glasnik, 2021), 327.

39 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 33, 422310.

40 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 33, 421941.

стио га је да је југословенска привреда и даље била упућена на иностране изворе финансирања и да је спроводила одлучне мере у циљу стабилизације и отклањања диспропорција у трговинском и платном билансу, као и да ће се обратити и другим државама за нове кредите. Рокфелер му је скренуо пажњу да је тадашња цена капитала била висока због монетаристичких мера америчке владе, али је потврдио жељу да његова банка буде међу водећим факторима у привредној сарадњи са Југославијом.⁴¹

Тако је посредством дипломатских канала добијена начелна подршка америчких политичких и банкарских кругова, али је до конкретизовања финансијске помоћи био дуг пут. Начелан пристанак омогућио је секретару за финансије Петру Костићу да 24. априла у Хамбургу покрене то питање у разговору са америчким колегом Милером, али и даље без неких битних детаља. Том приликом, Костић је упознао саговорника са програмом стабилизације и проблемима са спољном ликвидношћу, а говорио је и о оријентацији Југославије да проблем решава сопственим снагама, уз финансијску подршку „пријатељских земаља“. На Милерово питање о висини платног дефицита у 1979. години, Костић је одговорио поменувши 3,4 милијарде долара, али је избегао да изнесе вредност кредита који је Југославија требало да затражи од САД-а. Међутим, поменуо је да тај износ превазилази могућност сарадње са америчким комерцијалним банкама и да је била неопходна помоћ америчке владе и Федералних резерви. Милера је интересовало које ће земље Југославија још контактирати, на шта је Костић поменуо Немачку, Кувајт и Француску. Коначно, Милер је признао да је његов став „у принципу афирмативан“, обећававши и одговор своје владе за неколико седмица.⁴² Тај одговор је био позитиван и њега је Милер пренео Костићу 8. маја. Већ тада су се појавиле начелне разлике, јер је Милер предност дао мултилатералном, а Костић билатералном приступу.⁴³ Југославија је захтев конкретизовала 14. маја, када је Костић саопштио Иглбергеру да је Југославија од САД-а очекивала по милијарду долара годишње за период 1980–1982. Ради закључења кредита са комерцијалним банкама, од америчке владе је затражена подршка у погледу висине камате, рока трајања и обима, тако да услови буду повољнији од комерцијалних. Костић је тада објавио да би југословенски партнер била НБЈ.⁴⁴ Следили су вишемесечни преговори у којима се од-

41 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 424102.

42 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 426586.

43 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 426631.

44 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 428212.

мах искристалисало да ће водећа америчка банка у том послу бити Рокфелерова банка.⁴⁵

Усклађеност потеза америчке администрације и ММФ-а била је евидентна. У данима када је ММФ у првој половини јуна 1980. одобрио финансијска средства Југославији, амерички представници су се интензивно информисали код представника Фонда о стању југословенских финансија. Један од најближих сарадника Рокфелера је разговарао детаљно са представницима Фонда о позицији Југославије, интересујући се за то како Фонд оцењује југословенски програм стабилизације и колики ће обим средстава бити одобрен СФРЈ. Према речима истог сарадника, Рокфелер је „исполио разумевање и спремност“ да уважи Милеров предлог о потреби да Рокфелерова банка „преузме иницијативу“ и припреми се за предстојеће контакте са Југословенима.⁴⁶ Пошто је ММФ одобрио аранжман са СФРЈ, оба америчка представника у тој организацији су разговарала са двојицом стручњака из регионалног одељења ММФ-а, задужених за Југославију. Американци су закључили да је југословенски стабилизациони програм био солидно постављен и да би банке могле „без устезања“ улазити у кредитне аранжмане са Југославијом. Представници фонда су ток разговора пренели југословенским представницима, обавестили их да је амерички мотив за тај разговор био уздржаност америчких банака према СФРЈ, због чега су саветовали да Југославија у будућим контактима са банкарима у први план истиче свој стабилизациони програм и аранжман са ММФ-ом.⁴⁷

Рокфелер је током лета посетио Југославију и детаљно се информисао о њеној финансијској и економској ситуацији. Међутим, Рокфелерова концепција кредита била је другачија од југословенске. Он је предлагао кредит који би био закључен код двадесетак светских банака, а које би уписале укупно 500 милиона долара, линеарно по 25 милиона. То је био мултилатерални концепт, тј. „концепт синдикализације“ (или тзв. синдицирања) у коме не би било много банака, нити би све биле америчке. Југославија је више нагињала кредиту закљученом код пет до десет америчких банака које би дале по 50–100 милиона долара.⁴⁸ За југословенске власти, Рокфелеров концепт линеарног учешћа светских банака „на цифри која је далеко испод наших потреба“ представљао је девалвацију

45 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 432011.

46 ДАМСПРС, ПА, 1980, ОУН, ф. 196, д. 1, 433447.

47 ДАМСПРС, ПА, 1980, ОУН, ф. 196, д. 1, 4345402.

48 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 435033.

економског и политичког кредибилитета СФРЈ.⁴⁹ Синдицирање, које је америчка страна нудила, Југославији није било прихватљиво уколико би укључило банке ван САД-а, Канаде и Јапана. Међутим, америчка страна је посебно инсистирала на учешћу СР Немачке, јер није желела да СФРЈ са Немачком склопи билатерални аранжман на тај начин, да немачке банке кредитирају немачки извоз у Југославију, уместо платно-билансног дефицита Југославије.⁵⁰ У акцију је укључена и Manufacturers Hanover банка. Коначно, СФРЈ је добила 400 милиона долара кредита, а уписивање износа је завршено 19. децембра 1980. године, док је уговор потписан три дана касније. Пошто је кредит био синдициран, Југославија је морала пристаћи да у њему не буду само америчке банке (САД је учествовао са 177, Британија 125, Канада 42,5, Јапан 31,5, а друге банке са 24 милиона долара).⁵¹

У том кредиту, британске банке су учествовале са 125 милиона долара. Био је то епилог дуготрајних и неуспешних југословенских покушаја да од Британије добије билатерални кредит. У условима смањене активности тржишта капитала, погоршања услова кредитирања, заустављања раста кредита, некоординисаног наступа југословенских банака и објављивања података о висини њене задужености, покушаји југословенских банака да почетком 1980. обезбеде кредите на британском тржишту нису били успешни.⁵²

Од лета 1980. свесна да пословне банке не могу значајније продети на британско тржиште, Југославија је акцију обезбеђивања финансијске помоћи од Британије издигла на државни ниво. Циљ је био добијање средњорочног кредита од по 100 милиона долара у 1980. и 1981. години. Амбасадор Живан Берисављевић је 6. јуна примљен код министра спољних послова, лорда Карингтона. Упознао га је са карактером мера привредне стабилизације и решавања проблема платног биланса и очекивањима да се путем кредита западних земаља подржи стабилизациони програм. У том контексту затражио је ангажовање британских финансијских институција, владе и Bank of England. Карингтон је „благонаклоно испољио спремност“ своје владе да помогне југословенски наступ код британских банака. Оценио је да је за однос британског и међународног капитала према СФРЈ од великог значаја било то, што је Југославија у време Титове болести и после његове смрти, „непоколебљиво де-

49 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 439254.

50 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 442597.

51 ДАМСПРС, ПА, 1980, САД, ф. 112, д. 34, 467477.

52 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 417185, 412705.

монстрирала чврсту политичку стабилност“. Обећао је да ће британска влада упознати са својим ставом гувернера Bank of England. Није видео разлог да британске банке не уђу у кредитне аранжмане, па је нагласио, „да када би он био банкар без оклевања би ушао у те послове“.⁵³ Два дана касније, 8. јуна, гувернер Богоев је у Базелу, у време састанка Банке за међународне обрачуне, изнео југословенски захтев за 200 милиона долара кредита гувернеру Bank of England Ричардсону (Richardson) и поткрепио га образлагањем елемената стабилизационог програма. Ричардсон се позитивно изразио о југословенском економском програму и договору са ММФ-ом, обећавајући да ће тај став пренети енглеским банкама, уз оgradu да он није могао да наређује банкама какве ће одлуке усвојити.⁵⁴ Настављајући у Лондону припреме терена за појаву НБЈ на тржишту капитала и њено директно укључивање у преговоре ради обезбеђења финансијског кредита, са Ричардсоном је разговарао Берисављевић, док је председник Југобанке преговарао са представницима четири водеће енглеске банке и Ричардсоном.⁵⁵

Када је британска страна конкретније приступила југословенском захтеву, четири водеће банке (Barklays, National Westminster, Midland, Lloyds) су током августа 1980. имале интензивне међусобне консултације, али и договоре са Bank of England и немачким и америчким банкама. Разматрале су укључивање и других енглеских, као и шкотских и ирских банака. Енглеске банке су прикупљале податке о висини кредита који је Југославија тражила од других земаља.⁵⁶ Потом су у септембру пренеле југословенској страни процену да би боља опција био међународни приступ – да НБЈ на неформалном састанку окупи у Лондону десетак највећих светских банака, при чему би почетни износ могао да буде око 350 милиона долара.⁵⁷ Коначно, СФРЈ није успела да приволи британске банке на билатерални аранжман, већ су оне са 125 милиона долара учествовале у синдицираном кредиту са америчким, канадским и јапанским банкама, који је 22. децембра потписан са НБЈ у Лондону.⁵⁸

Југославија је од СР Немачке, као важног спољнотрговинског партнера, очекивала велику финансијску подршку за превазилажење дефицита платног биланса 1980. Међутим, било је јасно да су шансе за добијање

53 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 433998.

54 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 434309.

55 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 435905, 435948.

56 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 447068.

57 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 448588.

58 ДАМСПРС, ПА, 1980, Велика Британија, ф. 136, д. 23, 466255, 468347.

финансијског кредита мале, па је савезном секретару Петру Костићу већ 24. априла у Хамбургу саопштено да су „разговори о финансијским кредитима само губитак времена“.⁵⁹ Југославија се зато оријентисала на покушај добијања кредита за увоз репроматеријала из Немачке, при чему је од немачке владе очекивала да изврши политички утицај на своје банке и олакша услове кредита давањем државне гаранције банкама. Петар Костић је 12. маја 1980. амбасадору СР Немачке Хорсту Граберту (Horst Grabert) изнео предлог да Немачка подржи југословенски стабилизациони програм 1980, 1981. и 1982. године, одобрењем кредита за финансирање увоза репроматеријала из Немачке, при чему би се у име СФРЈ задужила НБЈ. Идеју немачког амбасадора, да Југославија свој захтев преусмери на ЕЕЗ тражећи веће финансирање пројеката преко Европске инвестиционе банке, Костић је одбио уз образложење да су та средства намењена финансирању пројеката инфраструктуре, док су СФРЈ била потребна средства за финансирање дефицита платног биланса.⁶⁰

Истовремено је амбасадор Југославије у Немачкој, Радован Макић, отпочео опсежне консултације са немачким представницима. Разговори које је имао у немачким министарствима спољне политике и привреде и финансија уверили су га да ће велики значај за став СР Немачке имати држање САД-а, које је у ранијим случајевима изазивало немачко незадовољство.⁶¹ Макић је у контактима са немачким званичницима тежиште ставио на платнобилансне тешкоће „које имамо услед хроничног трговинског дефицита са СРН, а посебно услед великих куповина репроматеријала и резервних делова, које по обиму превазилазе све сличне куповине у Европској заједници“. Закључио је да „такво стање односа не може остати и да привреда СРН има интереса а влада СРН обавезу да да свој допринос за превазилажење тешкоћа у наредних неколико година, уколико искрено жели да се задржи и повећа укупни ниво ек. размене“. Макић је подвукао да Југославија није желела мултилатералну међународну акцију, нити репрограмирање дугова, па је обећао да ће доспеле обаве-

59 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 431066.

60 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 429572.

61 Амбасадор Макић је 29. маја јавио о немачком незадовољству понашањем САД-а: „СРН, према нашим саговорницима, већ у више наврата изиграна од САД, јер САД се декларативно изјасне за неку акцију а онда се ‘извуче’, САД води једну ‘политику која није политика’ и коју СРН не може више да толерише [...] Зато би за МИП и посебно за министарство финансија био јак политички аргумент ако се и САД недвосмислено обавезујуће укључе у пружање финансијске подршке и помоћи за наш програм стабилизације“. ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 413994.

зе правовремено извршавати, нагласивши одлучност СИБ-а да изврши програм стабилизације. Од Немачке је затражио кредит у висини половине вредности југословенске куповине резервних делова и репроматеријала, уз гаранцију немачке владе. Већ тада, биле су очите разлике у приступу две стране. Немачки саговорници су више гледали како да извуку корист за немачку привреду, него да помогну санирање југословенских финансија. Из њихове перспективе, Југославија је била извор сировина које је требало експлоатисати за потребе немачке привреде и тржиште на коме су немачке фирме могле да добију повољне послове и која је могла да помогне да се превазиђу проблеми изазвани растом цена нафте. Зато су инсистирали на тешкоћама које је донело повећање цена нафте, сматрајући да би и СФРЈ могла искористити свој утицај код произвођача нафте да се тај проблем ублажи. Предлагали су Југославији да уђе у аранжмане са ММФ-ом, Светском банком и САД-ом и помињали могућност давања кредита за изградњу инфраструктуре у СФРЈ „ако радове изводе њихове фирме или се уграђује опрема из СРН“ и „финансијских кредита за експлоатацију сировинских извора из којих би се снабдевала привреда СРН“. Немачка страна је југословенски предлог, да кредитом финансира увоз сировина и репроматеријала, оспорила, позивајући се на обавезе које је имала према тзв. Бернском договору у оквиру Организације за економску сарадњу и развој (ОЕСД), а који је предвиђао да се роба мора платити у року од 180 дана.⁶² Такође, Немачка је тражила од СФРЈ детаљне податке о стању југословенских финансија.⁶³

Док су немачке власти разматрале југословенски захтев, Југославија је извршила девалвацију динара и ушла у аранжман са ММФ-ом, о чему је Немачка „добила комплетан извештај из ММФ“. Те мере су наишле на позитиван одјек у Бону као доказ југословенске решености да спроведе програм стабилизације.⁶⁴ Међутим, југословенску позицију су урушавали неусклађени потези различитих структура југословенске дипломатије. СФРЈ је свој захтев појачала писмом председника СИБ-а Ђурановића савезном канцелару Шмиту. Југословенска дипломатија је инсистирала да писмо лично уручи члан СИБ-а Шнудерл током посете Бону, али је Не-

62 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 432102, 432178.

63 Југославија је морала да достави податке о укупном задужењу, стопи задужености, задужености у СР Немачкој, кретању укупних спољних дугова после 1973, доспелим дуговањима у 1980. и у наредне две године, стању девизних резерви, позицији код ММФ-а и Светске банке и списку робе коју купује у СР Немачкој. ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 432878.

64 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 435031.

мачка то одбила. Када је било очито да је југословенска амбасада упорно и неуспешно инсистирала код немачких власти на личном уручењу писма, савезни секретар за спољне послове Јосип Врховец је оставио коментар: „Зашто форсирање тог сусрета /са Шмитом/ кад евидентно /и слијепцу/ да то Шмит неће прихватити. Овакав поступак није у нашем интересу. Тко то форсира?“⁶⁵ Писмо је, коначно, предато 8. јула преко амбасадора Макића државном министру у уреду савезног канцелара.⁶⁶ Истовремено, Југославија је своју позицију у преговорима слабила неиспуњавањем раније преузетих обавеза, чиме је релативизовала обећање да ће нови кредит уредно враћати. Наиме, немачка страна је скренула пажњу Макићу да је, усред расправа о југословенском захтеву, у немачке институције стигла вест да НБЈ не може да плати доспелу рату од 100 милиона марака, те да је то за њих „шок“ и „додатни негативни елеменат за одлуку“. Макић је на своју одговорност то демантовао, а надлежне у земљи упозорио: „Све треба чинити да се доспеле обавезе плате, иначе у питању читава акција“.⁶⁷

Током јула Југославија је донекле умањила висину захтева према СР Немачкој. Тада је амбасадор Макић немачким властима конкретније изнео југословенски предлог: умањени захтев са 4,5 на 3 милијарде марака и краћи рок коришћења од две, уместо раније тражене три године; отплата од пет година; да се у уговору не спомиње репроматеријал како се не би повредиле обавезе Немачке према тзв. Бернској унији. Инсистирао је да не долази у обзир мултилатерална акција и изразио незадовољство због одуговлачења немачке стране да одговори. Уместо тога, из Министарства финансија му је 10. јула поновљена понуда од раније: међународна акција (СР Немачка, Француска, САД, Јапан) и улагање у производњу сировина у СФРЈ, којима би она отплаћивала кредит. Макић је одбио мултилатерални приступ, а југословенски захтев појачао тврдњом да су САД, Италија, Француска и ММФ већ позитивно одговорили и да Југославија не жели да мултилатералним приступом остави утисак да је „под претњом привредног колапса“.⁶⁸

Југословенске ургенције преко амбасаде у Бону су оснажене и директним разговорима са немачким министром спољних послова Геншером, током посете Београду у јулу 1980. Немачка је дала политичку подршку југословенском захтеву, али је о начину реализације тек требало

65 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 437180.

66 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 439445.

67 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 437798.

68 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 440082, 440090.

разговарати. Из Немачке су дипломатским каналима слати сигнали да ће се немачка влада вероватно одлучити за давање владине гаранције за кредите, подигнуте на немачком тржишту капитала, али да ће се пре одлуке консултовати са западним партнерима, уз образложење да не може сама „преузети терет“, већ је потребна „концентрирана акција“. Посебно је инсистирано на консултацијама са ММФ-ом, од кога је очекивана „једна краћа информација о економском положају СФРЈ“. Међутим, и даље се није одустајало од опције коју је поменуо и Геншер југословенским саговорницима, да се Југославији одобри кредит за истраживање нових сировинско-енергетских извора, уз услов да СФРЈ одлучи које су то сировине, како би СР Немачка видела да ли њена привреда има интереса за њих.⁶⁹

Попут других западних земаља којима се Југославија обратила за помоћ, и Немачка је чекала резултат консултација које је Француска заказала за 15. септембар у Паризу. У њихово предвечерје југословенска делегација, на челу са чланом СИВ-а Б. Шнудерлом, разговарала је у Немачкој са тамошњим званичницима. Тада је немачка страна први пут изнела свој предлог модалитета кредитирања Југославије: влада би јамчила одређени износ кредита код конзорцијума немачких банака, чиме би се стимулисале банке да одобре посебан кредит који би могао бити и већи од оног који осигурава влада. Немачки саговорници су избегли помињање износа, али су ставили до знања да се не може рачунати са износом који је СФРЈ тражила, упућујући Југославију поново на коришћење свих могућности за задуживање код ММФ-а. Немачка је током ових разговора изнела да ће на консултацијама у Паризу предложити „кључ“ по коме би свака земља учествовала сразмерно тренутним потраживањима које је имала у Југославији. Тако би државе, које су до тада одобриле највише кредита, требало да узму доминантно учешће и у новом аранжману. Југословенска делегација је ту идеју одмах одбила, објаснивши да СФРЈ није тражила репрограмирања, те да ће такав „кључ“ отежати њену позицију стечену у преговорима са другим земљама. Југославија је одбила и немачки захтев да учествује у консултацијама са другим земљама на маргинама састанка ММФ-а у Вашингтону.⁷⁰

Немачке дипломате су понеле позитиван утисак са састанка у Паризу, посебно апострофирајући то што је ММФ повољно оценио еко-

69 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 443988.

70 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 449753.

номску ситуацију у СФРЈ. Међутим, попут других западних земаља, и Немачка је сматрала да су југословенски захтеви за кредитима превисоки.⁷¹

Ни нови немачки предлог, који је амбасадор Граберт изнео 8. октобра потпредседнику СИБ-а Иконићу, није одговарао Југославији. Предвиђао је акцију из два дела. Најпре би СФРЈ са немачким приватним банкама уговорила износ кредита без утицаја немачке владе. Након тога, али тек после окончања преговора са другим западним земљама, уследила би фаза у којој би се ангажовала влада СР Немачке, којој би Југославија изнела захтев за преостали део недостајућих средстава. Иконић је то одбацио и предлагао да НБЈ са немачким пословним банкама утврди износ, а уколико он не буде довољан, да немачка влада да гаранцију како би банке повећале износ. Амбасадор се противио аргументом да влада не може приватним банкама гарантовати кредите, јер би то био кредит без ризика и банке би тиме биле охрабрене да одобравају велике износе, ослањајући се на владу.⁷²

Опипљивији резултати су се појавили средином новембра. Немачка влада је прихватила да гарантује комерцијални кредит код Хермеса, друштва које је осигуравало извозне послове, у износу од 600 милиона марака за куповину репроматеријала, резервних делова и сировина за 1980. годину. Влада је о томе обавестила немачке банке, тако да су оне могле одобрити и други, финансијски кредит. Из југословенске амбасаде су тада упозорили да је немачка страна повећала рокове отплате за поједине врсте робе и четири пута у односу на ранију праксу и договор у оквиру Бернске уније и да су југословенску страну „у више наврата молрили за дискрецију, посебно у будућим нашим преговорима са осталим западним земљама које по оцени СРН мање чине него што обећавале посебно САД, В. Британија, Француска па и Италија. СРН очекују критику свога поступка. Мислимо да о овоме треба водити рачуна и ничим не треба довести у питање овај џентлменски споразум“.⁷³

После одлуке немачке владе о кредиту осигураном код Хермеса, немачке банке, предвођене са Deutsche bank, постигле су договор о финан-

71 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 20, 451958.

72 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 21, 455531.

73 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 21, 461614, 461619. То је значило да је Југославији учињен уступак, јер су прихваћени и послови чија је вредност била испод прописане, а рокови отплате кредита дужи од оних, усаглашених у Бернској унији. Предуслов је био да се прво усагласе произвођачи робе и купац, а да се потом нађу немачка банка која би финансирала 85% вредности и југословенска банка која би уплатила аванс од 15%.

сијском кредиту, а услове су прилагођавале условима које је НБЈ добила код конзорцијума америчких банака.⁷⁴ Уговор између НБЈ и конзорцијума 24 немачке банке потписан је у Франкфурту у јануару 1981. и предвиђао је финансијски кредит од 500 милиона немачких марака на седам година, са почетком од три године.⁷⁵ Тиме је акција добијања кредита у СР Немачкој, отпочела у пролеће 1980, окончана тек у јануару 1981. године.

Југославија је у другој половини 1980. добила кредит у Кувајту, далеко лакше него на Западу. Кувајт није припадао западном политичком и војном свету, али је покушај да се у тој земљи обезбеди финансијска средства био повезан са акцијом у западним државама. Такође, уз западне земље, Кувајт је био најважнији кредитор Југославије, што ће наредних година имати велики значај. Када се западне државе буду поставиле према СФРЈ као један блок, што је посебно дошло до изражаја од 1982. године, и Југославија и Запад ће показивати велико интересовање за држање Кувајта према СФРЈ. Преговори су, попут оних са западним земљама, почели у пролеће, али је договор постигнут већ у септембру 1980, без већих условљавања од стране кредитора. Кувајт је и пре тога изашао Југославији у сусрет, одлагањем рока враћања кредита за југословенски нафтовод од 125 милиона долара, али и одобравањем 750 хиљада тона нафте у 1980, на рачун смањења испорука другим купцима. Од Кувајта је очекивано 250 милиона долара кредита. Петар Костић је 19. маја упознао кувајтског амбасадора Мохамеда Абдул Хасана са платно-билансном ситуацијом СФРЈ и стабилизационим програмом. Амбасадору је саопштено да је Југославија и од западних земаља тражила средства. Костић је захтев за кредитом поткрепио тврдњама изнетим и западним политичарима: да је југословенска политика била ослањање на сопствене снаге, повећање извоза, штедња, ограничење инвестиција, „интерна одрицања“ и да је финансијска подршка споља, у виду кредита Народној банци, била потребна као подршка том програму. У јуну су у Кувајту боравили потпредседник СИБ-а Звоне Драган и Петар Костић. Примљени су на високом политичком нивоу. Кувајт је тада прихватио да Југославији одобри средњорочни кредит. Иако је током преговора са КФТСИС (Конзорцијум за кредитирање и инвестирање Кувајта), окончаним 20. јула, кувајтска страна одобрила нижи износ (200 милиона долара), СФРЈ је ипак успела да износ повећа, па је уговор о кредиту од 250 милиона долара потписан 27. септембра у Кувајту.⁷⁶

74 ДАМСПРС, ПА, 1980, СР Немачка, ф. 116, д. 21, 458174.

75 ДАМСПРС, ПА, 1981, СР Немачка, ф. 105, д. 12, 43560.

76 ДАМСПРС, ПА, 1980, Кувајт, ф. 81, д. 13, Кувајт – Југославија: јавни дугови и зајмови.

Споразумима са западним државама, ММФ-ом и Кувајтом, постигнутим на међудржавном нивоу, којима је НБЈ добила нове кредите, Југославија је 1980. очувала спољну ликвидност. Испоставило се да је то било само одлагање суштинског банкротства државе са којим се суочила већ 1982. и 1983. године, када није могла да враћа дугове, делимично и зато што је заокрет у унутрашњој економској политици и реформи система изостао. Кредитна акција из 1980. била је значајан процес, јер је изведена на државном нивоу у условима кризе на међународном тржишту капитала и предстојећом, све очитијом неликвидношћу домаћих пословних банака. Била је то и последња година у којој је Југославија добила кредите без тешких условљавања. Већ 1981. неће успети да добије нови синдицирани кредит америчких, британских, јапанских и канадских банака, нити нови кредит СР Немачке, упркос дугим и исцрпљујућим преговорима. Те године, Југославија је добила нови кредит од Француске и Кувајта, који је и даље највише излазио у сусрет њеним молбама за кредит; са ММФ-ом је раскинула споразум из 1980. и склопила нови трогодишњи, са далеко већим износом зајма, падајући тако још више у зависност од те организације. Све је то био увод у тешку 1982. годину, у којој се СФРЈ суочила са спољном неликвидношћу. Тада се према њој поставио блок западних кредитора (западне владе, пре свега САД, затим ММФ, Међународна банка за обнову и развој, Банка за међународне обрачуне из Базела и преко 600 комерцијалних западних банака, дотадашњих кредитора Југославије), који су све више усаглашавали своје ставове и постављали све теже услове. Притисци са Запада, пре свега услови ММФ-а и западних банака, резултираће у лето 1983. усвајањем неколико закона у Скупштини СФРЈ којима је Југославија прихватила промене система у правцу централизације. Сви југословенски дугови Западу су тада „подржављени“ и држава је постала њихов гарант.

Резиме

Крајем седамдесетих година, спољни дуг је постао један од највећих проблема социјалистичке Југославије, према чијим подацима је достигао око 20 милијарди долара. Југословенски врх је постао свестан проблема, првенствено великог дефицита у размени са иностранством и реаговао двојачко: економским мерама за смањење платног дефицита и новим задуживањем. СФРЈ је од пролећа 1980. водила дипломатску акцију за добијање нових кредита од развијених западних држава, ММФ-а и Кувајта.

ММФ је у јуну 1980. прихватио југословенски захтев да користи средства Фонда у износу од 440 милиона долара. Од западних влада је тражено да политичким притиском подстакну своје пословне банке да одобре кредите НБЈ, с обзиром да су већ постале уздржане према кредитирању Југославије. Југословенска тактика заснивала се на добијању билатералних кредита на Западу, уместо од блока држава. Супротно југословенској жељи, западне државе су наступале синхронизовано, уз међусобна усаглашавања и консултације са ММФ-ом. СФРЈ је успела да билатералне аранжмане оствари са Француском, Италијом, Аустријом и СР Немачком, али не и са САД-ом и Британијом, са којима је морала да пристане на синдицирани кредит банака више држава од 400 милиона долара. Далеко лакше него на Западу, Југославија је у другој половини 1980. добила кредит у Кувајту од 250 милиона долара. Посредством споразума са западним државама, ММФ-ом и Кувајтом, СФРЈ је 1980. очувала спољну ликвидност. То је било само одлагање суштинског банкротства државе, са којим се она већ суочила 1982. и 1983. године. Истовремено, 1980. је била и последња година у којој је Југославија добила кредите без тешких условљавања са Запада.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 507, Savez komunista Jugoslavije; Fond 750, Interesna zajednica Jugoslavije za ekonomske odnose sa inostranstvom; Fond 803, Predsedništvo SFRJ
- Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Fond Politicka arhiva
- Državni arhiv Srbije: Fond Đ 2, CK SKS; Fond G 274, Predsedništvo SR Srbije
- Bjelajac, Mile. „Proizvođenje novih nacija, novih manjina i teritorijalna pitanja. (Koncept konkurentne države na tlu Srbije)“. *The Shared History. Nations, States and Diasporas of the Former Yugoslavia (Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije)*, ur. Darko Gavrilović, 121–142. Sremska Kamenica: Institute for Historical Justice and Reconciliation, Fakultet za evropske pravno-političke studije, 2010.
- Bjelica, Slobodan. *Sporovi oko autonomije Vojvodine*, Knj. 2, 1974–1988. Beograd: Službeni glasnik, 2021. (Cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti, III, Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti (ogranak u Novom Sadu), „Beseda“, izdavačka ustanova pravoslavne eparhije Bačke i Društvo istoričara južnobačkog i sremskog okruga, 2011. (Cyrillic)

- Horvat, Branko. *Jugoslovenska privreda 1965–1983, prijedlozi i rješenja*. Ljubljana, Zagreb: Cankarjeva založba, 1984.
- Jakovina, Tvrtko. *Budimir Lončar. Od Preka do vrha svijeta*. Beograd: Službeni glasnik, 2021.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej; Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Kovač, Oskar. „Neki elementi dugoročne politike ekonomskih odnosa Jugoslavije s inostranstvom“. *Međunarodni problemi* 1/1975, 99–112.
- Marsenić, Dragutin. *Ekonomika Jugoslavije*. Beograd: Ekonomika, 1990.
- Nikolić, Kosta. *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službenik glasnik, 2017. (Cyrillic)
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. Beograd: Nolit, 1988.
- Planinc, Milka. *Čisti računi željezne lady. Sjećanja*. Priredio i uvodnu studiju napisao Tvrtko Jakovina. Zagreb: Profil, 2011.
- Ristanović, Petar. *Kosovsko pitanje 1974–1989*. Novi Sad: Prometej; Beograd: Informatika, 2019. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Srbija 1980–1986. Politička istorija od Tita do Miloševića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019. (Cyrillic)
- Unković, Milorad. „Zaduživanje Jugoslavije u inostranstvu: potrebe i mogućnosti“. *Međunarodni problemi* 1/1975, 113–123.

SUMMARY

Slobodan Selinić

WESTERN LOANS TO YUGOSLAVIA IN 1980:
ON THE PATH OF NO RETURN

Abstract: The importance of external debt emerged as a critical component of Yugoslavia's crisis in the late 1970s and early 1980s. The article comprehensively examines the underlying factors contributing to the accumulation of significant debt, analyzes the government's reactive measures to address the financial situation, and looks at the state-level strategic initiatives undertaken by the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) in 1980. These attempts sought to protect external liquidity by obtaining extra loans from prominent Western nations, engaging with the International Monetary Fund (IMF), and negotiating for financial aid from Kuwait.

Keywords: Yugoslavia, foreign debt, loans, USA, France, FR Germany, Great Britain, International Monetary Fund, Kuwait

Foreign debt became a major concern in socialist Yugoslavia in the late 1970s, reaching a total of approximately \$20 billion. Recognizing the gravity of the situation, particularly the significant foreign exchange imbalance, the Yugoslav government implemented a two-pronged reaction. This required implementing economic measures targeted at reducing salary disparities and seeking more loans as remedial options. Beginning in the spring of 1980, Yugoslavia launched a diplomatic push to secure extra financial aid from developed Western countries, the International Monetary Fund (IMF), and Kuwait. By June 1980, the IMF had responded to Yugoslavia's petition, allowing access to Fund cash totaling 440 million dollars. Faced with commercial banks' reluctance to grant loans, Yugoslav officials sought to use political influence from Western governments to urge for approval. Yugoslavia intentionally prioritized obtaining bilateral loans from Western nations above requesting financial assistance from the bloc of states. In contrast to Yugoslav aspirations, Western nations collaborated, exhibiting cooperation and consultation with the IMF. While Yugoslavia successfully negotiated bilateral agreements with France, Italy, Austria, and the Socialist Republic of Germany, it was unable to reach similar deals with the United States and the United Kingdom. As a result, Yugoslavia was forced to accept a \$400 million syndicated loan given by banks from other

countries. Particularly, Kuwait proved to be a more accommodating supplier, extending a \$250 million loan in the second half of 1980. Although Yugoslavia was able to maintain external financial stability in 1980 thanks to agreements with Western nations, the IMF, and Kuwait, this was only a postponement of the country's impending insolvency, which occurred in 1982 and 1983. At the same time, 1980 was the last year in which Yugoslavia received loans from the West without strict conditions.